

Неприцький Олександр (Вінниця)

УКРАЇНА І СХІДНИЙ ВИМІР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ У КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

На межі ХХ–ХХІ століть відбулося розмиття меж зовнішньої і внутрішньої безпеки держав. Пряма військова загроза поступилася першістю асиметричним викликам, часто немілітарного характеру. На перший план вийшли проблеми економічної, інформаційної, культурної, соціальної тощо безпеки.

У Східній Європі знаходиться кілька зон потенційного вибуху традиційних конфліктів та їх сучасних асиметричних форм. Невизначеною, наприклад, є ситуація щодо Білорусі, яка продовжує залишатися тісно пов'язаною з євразійською інтеграцією, та Молдові, де триває Придністровський конфлікт. Зміну акцентів у політиці власної безпеки відзначила переважна більшість держав. Зокрема, у стратегії безпеки Польщі йдеться: "Сутність змін у нашому середовищі безпеки полягає у пересуванні акценту з класичних загроз (збройне втручання), значення котрих зменшується, на нетипові загрози, джерелом котрих стають також важкі для визначення позадержавні об'єкти. Ті загрози можуть торкатися безпеки наших громадян, важливих для нормального функціонування держави об'єктів та служб. Вони вимагають особливої уваги з нашої сторони"¹. Тому особливо актуальним постало питання так званої "м'якої" (немілітарної) безпеки і сил, що можуть допомогти її утримувати.

Пошук таких сил продиктований новим розумінням міждержавної і міжнародної співпраці, де з розвитком транспортних засобів, глобалізації економіки, єдиної системи зв'язку через Інтернет та доступність супутникових і стільникових телефонів, стало вимагати об'єднання зусиль держав і народів у боротьбі з викликами безпеці.

Проблема безпеки у Східноєвропейському регіоні активно дискутується у науковій літературі². Увагу дослідників привертають питання як воєнної безпеки, так і її немілітарних проявів. Увага концентрується на економічній, культурній та іншій співпраці України та сусідніх держав, у тому числі, країн-членів ЄС. На нашу думку, додаткової уваги потребує вивчення чинників, що розпочали з кінця ХХ століття впливати на формування раціональної сусідської політики з боку нашої держави і сусідніх країн та Європейського Союзу як окремого суб'єкта міжнародних відносин.

Метою даної роботи є показати напрямки еволюції міжнародних відносин у Східній Європі у зв'язку з розширенням ЄС на Схід і

визначити спільні інтереси України та країн-членів Євросоюзу у формуванні зони "м'якої" безпеки у регіоні.

В Україні активно дискутувалися (дані дебати все ще не припиняються) альтернативи східного і західного варіантів зовнішньої політики. За кілька останніх років Україна мала ряд конфліктів із Російською Федерацією (навколо острова Тузла, "газова війна" тощо). Сама Росія ще не вирішила низку конфліктів на власній території. Тому східний вектор зовнішньої політики України нами виключається із розгляду у даній праці, як такий, що не сприяв безпеці і стабільності на континенті.

Далі розглянемо включення Східної Європи, зокрема України, в Західну інтеграційну систему задля збереження миру і стабільності. Коли говоримо про політичний Захід, насамперед, маємо на увазі Європейський Союз і Організацію Північноатлантичного Договору. Європейський Союз, через економічну потужність і певне набуття політичної ваги, є зняряддям "м'якої" безпеки, а натомість НАТО, як військово-політичний блок, покликаний гарантувати безпеку від зіткнень з уживанням зброї шляхом прямої воєнної протидії.

Кінець ХХ століття, не дивлячись на неминучість розширення ЄС на країни Центрально-Східної Європи, залишив у політичних традиціях західноєвропейських країн принцип погляду на Україну через призму російського домінування у регіоні. Україна нехтувалася як суб'єкт міжнародної політики і розглядалася як залишок пострадянського простору.

Після розширення Європейського Союзу на Схід з 1 травня 2004 року утворився безпосередній кордон ЄС з Україною, Білоруссю, (а згідно запланованого розширення буде такий і з Молдовою). Це змінило ситуацію на сході Європи, поставило ЄС перед фактом нового сусідства і привернуло увагу Євросоюзу до окремішнього існування пострадянських держав. Традиційний підхід "Russia first" ("найперш – Росія") став поступатися своїм монопольним становищем в позиціях членів Європейського Союзу. При чому не лише нових, але й представників "ядра" ЄС. Європейський Союз став перед необхідністю створення "нової" східної політики. Україна, Білорусь і Молдова в концепції сусідства отримали окреслення через термін "нові західні незалежні держави"³ ("західні", стосовно пострадянського простору). Зазначені держави розглядаються як регіон, відмінний від Росії та паралельний (хоча і не рівний) за значенням, наприклад, Середземноморському.

Українська "багатовекторна" політика 1990-х років породила ряд некорисних для Києва тлумачень на Заході. Україну звинувачували у нечесних політичних іграх, і, інколи, важко доводилося переконувати, що за словами колишнього українського прем'єра В.Януковича "нашою

політичною метою є входження до Європейського Союзу і НАТО. А з Росією ми хочемо лише стратегічної економічної співпраці”⁴.

Після помаранчевих подій Україна однозначно оголосила про інтеграцію до Західноєвропейських і Євроатлантичних структур. Проте, не змогла скористатися могутнім плацдармом демократичної революції і явищем так званої „моди на Україну” в Європі для реалізації власних зовнішньополітичних цілей.

Європейський Союз має об’єктивні причини бути обережним щодо зближення із сусідніми країнами. Він продовжує залишатися економічним гігантом без засобів оборони поза структурами НАТО. Стан розбудови воєнних сил Європейського Союзу в рамках Спільної Політики Безпеки і Оборони на початок ХХІ століття залишився занадто слабким для протистояння можливим воєнним загрозам в регіоні. “Нові суто європейські політичні та воєнно-політичні структури (підрозділи ЄСШР в рамках ЄС/ЗЄС та “Єврокорпус”) ще не здатні істотно вплинути на домінування НАТО в воєнно-політичній сфері європейської (а тим паче євроатлантичної) безпеки”⁵, – зазначив співробітник Інституту проблем національної безпеки Ради національної безпеки і оборони України Андрій Мішин. У той же час, включення до Східного виміру аспектів Спільної Політики Безпеки і Оборони давало добрий ефект не у воєнному, а в політичному плані. Оскільки даний процес передбачає переважно політичні, соціальні та економічні чинники впливу, можемо його вважати способом забезпечення "м'якої" стабільності в регіоні.

При дестабілізації ситуації у країнах-сусідах Європейського Союзу передбачено неминучий деструктивний вплив на саму територію ЄС. Налагодження транскордонного співробітництва між ЄС та новими сусідніми державами, навпаки, спрямовувалося на перетворення кордону в лінію тісної співпраці, а не "залізну завісу" між бідними і багатими, демократичними і недемократичними.

Мешканці країн Східної Європи не становили і не становлять безпосередню загрозу стабільності регіону. Східні сусіди Європейського Союзу тільки виконують роль транзитних держав. Піднесення загального рівня життя в державах найближчого сусідства (Білорусі, Україні, Молдові) перенесе кордон для нелегальних мігрантів далі на Схід, що безумовно поліпшить систему безпеки і стабільності в регіоні.

Для захисту від проникнення на територію Європейського Союзу нелегальних мігрантів без побудови при цьому "залізної завіси" на західному кордоні України, необхідно зміцнити контроль на межі нашої держави і Євразійського та Азійського геополітичного простору (особливо, на південному чорноморському кордоні України⁶) і стимулювати підписання угод про реадмісію нелегальних емігрантів між

країнами, що мають кордон з ЄС, та їх сусідами. Таких, як підписано між Євросоюзом і Україною, але відсутні у стосунках України з Росією, через небажання останньої вести переговори з даної теми. В цьому контексті більш результативним і прийнятним варіантом для ЄС і його сусідів є укріплення східних кордонів останніх за підтримки Євросоюзу. У такий спосіб частково розпочали вирішувати дану проблему на південно-східних кордонах України з 2001 року, і це дало значне зменшення кількості нелегальних емігрантів⁷. Залишається лише поширити результати експерименту.

Утворення спеціальних прикордонних економічних зон тісної співпраці з ЄС на території близьких сусідів також сприятиме стабілізації регіону, оскільки нелегальні переходи кордону, контрабанда тощо відбуваються за підтримки місцевого населення, яке таким чином шукає засоби для поліпшення власного добробуту.

Особлива увага мусить бути приділена контактам між громадянами, місцевим самоврядуванням і бізнесом, а не лише центральних політичних влад. У такий спосіб можливе зближення ціннісних орієнтацій і рівня життя в різних країнах. Наявність значної кількості національних меншин в прикордонних територіях з обох сторін, при централізованій підтримці транскордонних контактів, може добре послужитися в культурному та торговельному обміні. Натомість при блокуванні транскордонного співробітництва, ця частина населення вдається до контрабанди, інших протиправних дій і стає потенційною загрозою стабільності в регіоні.

Прикладом взаємовигідних контактів не лише у прикордонних зонах може стати діяльність Вінницького обласного відділення товариства „Україна-Польща”. Завдяки діяльності Товариства протягом 2004-05 років налагоджено контакти між 52 територіальними громадами Вінницької області та Республіки Польща. Підписано 22 договори про співпрацю між районами, містами та селищами Вінницької області та 10 повітами, 6 містами і 34 гмінами семи воєводств Республіки Польща.

З урахуванням нових перспектив співпраці між ЄС і новими східними сусідами набуває особливого значення проблема польсько-українських стосунків, як двох найбільших (після Росії) держав Центральної і Східної Європи. Наявні тісні стосунки Польщі та України, базовані на спільних інтересах, спонукають Київ та Варшаву шукати найоптимальніші взаємовигідні варіанти співпраці після приєднання Польщі до ЄС, а Варшаву – легалізувати дані напрацювання через Брюссель. Такий спосіб вирішення питань і співпраця у можуть розглядатися як зразки для менших країн⁸.

Для тіснішої співпраці з ЄС (а в перспективі – набуття членства) необхідна підтримка країн-членів організації. Географічний вектор

розвитку ЄС наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття залишався одним із найбільш дискусійних аспектів діяльності Євросоюзу. Між прихильниками Північного, Середземноморського та Східного вимірів політики Європейського Союзу можна передбачити подальшу серйозну боротьбу, на котру будуть накладатися й інші фактори. Наприклад, роль НАТО та США в Європі, темпи поглиблення інтеграції тощо. Зокрема, США зацікавлені у використанні Румунії та Болгарії з метою зміцнення південного флангу НАТО задля забезпечення стабільності на Балканах. Для Франції та Італії це означає превалування Середземноморського виміру над Східним. І таких комбінацій можна пропонувати достатньо багато. При використанні збігу інтересів країн, що зацікавлені у Східному вимірі; збереженні міждержавної співпраці та Атлантичній політиці ЄС на противагу тим, що підтримують Середземноморський вимір; поглибленні інтеграції та європейської військової ідентичності⁹, Україна може досягти бажаного результату, розігруючи відповідні коаліції через посередництво Польщі, як держави, що найбільше зацікавлена у розвитку Східного виміру політики ЄС.

Таким чином, спостерігаємо еволюцію східної політики країн-членів ЄС наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Можемо відзначити, що дані зміни відповідали геополітичним стратегічним інтересам України, але не були повною мірою використані у зміцненні міжнародних позицій нашої держави. Перед Україною та її сусідами по Євросоюзу у рамках Східного виміру політики Європейського Союзу постали завдання забезпечити достатньо тривку систему "м'якої" стабільності на Сході Європи. Стабілізація ситуації в регіоні та окреслення перспективи подальшої співпраці країн ЄС і не-ЄС дасть результативну відповідь на сучасні асиметричні виклики безпеці.

Забезпечення "м'якої" безпеки в регіоні мусить передбачати активні дії з боку Європейського Союзу у сферах економічної співпраці, безпеки країн-членів ЄС і, нарешті, узгодженої політики у справі юриспруденції, зокрема, міграції. Успіх Східного виміру політики ЄС буде залежати як від внутрішньополітичної ситуації в країнах Східної Європи, так і від якості зовнішньополітичної діяльності з огляду на потенційні коаліційні групи в ЄС та роль США і НАТО в Європі на початку ХХІ століття.

¹ Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polski. Art.1.

² Розширена Європа та виклики безпеці у Чорноморсько-Каспійському регіоні: Збірка статей на основі матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2003 / Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Фонд Фрідріха Еберта. – К., 2003; Стратегічні інтереси України в країнах

Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки – К., 2001; Pełczyńska-Nałęcz K., Duleba A., Póti L., Votápek V. Polityka wschodnia Unii Europejskiej – perspektywa krajów wyszehradzkich Eastern Policy of the EU: the Visegrad Countries' Perspective Warszawa, luty 2003 – Warsaw, February 2003.

³ Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. – Brussels, 11.3.2003 COM(2003) 104 final.

⁴ Ukraina wybrała orientację zachodnią – mówi premier Witkor Janukowycz. // Gazeta Wyborca. – 17 grudnia 2003 r.

⁵ Мишин А. Совет национальной безопасности и обороны Украины «Отношения Украина – НАТО: проблемы и перспективы» // Конференция Итоги Пражского самита. Новый этап сотрудничества в области между Россией и Западом – совпадение интересов и старые противоречия. – Великий Новгород, 2002. – С.48.

⁶ Pełczyńska-Nałęcz K., Duleba A., Póti L., Votápek V. Polityka wschodnia Unii Europejskiej – perspektywa krajów wyszehradzkich Eastern Policy of the EU: the Visegrad Countries' Perspective Warszawa, luty 2003 – Warsaw, February 2003 – S.26.

⁷ Поляков Л., Сунгуровський М. Європейська безпека: нові загрози – старі відповіді? // Україна–НАТО: основні здобутки та перспективи взаємовідносин. Інформаційно-аналітичні матеріали до Міжнародної конференції. Український Центр Економічних і Політичних Досліджень ім.Олександра Разумкова. – Київ, 2002. – С.34.

⁸ Павленко С.М. Відносини України і Польщі в контексті європейської інтеграції // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Частина друга. Ukraina a Polska – partnerstwo strategiczne. Historia. Czas terazniejszy. Przyszłość. Część druga. Центр Україно-Польських студій. – Київ, 2002. – С.32.

⁹ Розгляд можливих коаліцій та мапи див. Pawlicki, J. W jakich koalicjach może wystąpić Polska w rozszerzonej Unii? // Gazeta wyborcza. – 1 stycznia 2004 r.